

Küresel Süreçte İslam ve Terörizm

Abdullah Alperen*

Hüseyin Salur*

Özet

Bu çalışmada, küreselleşme süreci içerisinde din ve terör ilişkisinin ne boyutta olduğu konu edinilmiştir. Bu çerçevede genelde din özelde ise İslam dininin teröre esin kaynağı olup olmadığı sorgulanmıştır. Aynı şekilde küreselleşme ile artan İslam ve terör birlikteliği söyleminin perde arkası aralanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sınırları ise, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra artan *İslami terör* kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Terör, Din, Cihad, İslam Fobisi.

Islam And Terrorism In Process Of The Global

Abstract

In this study, the situation of the relation between religion and terror in the process of globalization was discussed. In this connection it was examined whether religion in general and especially Islam inspired and originated terror or not. The scope of the research focuses on the Islamic terror (or Islamist terror) concept which has an increasing usage after the attacks in 11 September 2001.

Key Words: Globalization, Terror, Religion, Jihad, Islamphobia.

A. Giriş

1991'de Doğu Blok'u tamamen dağıldıktan sonra Batı kültürü kesin zaferini ilan etmiş ve çok hızlı bir şekilde dünyayı, gerek kültürel gerekse de siyasi olarak etkisi altına almıştır. Bu bağlamda terör, şiddet, din gibi kavramlarda hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmişlerdir. Hatta geleneksel anlamdaki savaşlar bile oldukça farklılaşmış, gayri medeni savaşlar, psikolojik savaşlar, enformasyon savaşları, siberetik savaşlar, terör savaşları, meskûn mahal muharebeleri gibi oldukça çeşitlenip çoğalmışlardır. Bu çerçevede araştırmamızın konusu, dünya siyasi tarihinde büyük bir değişme diye kabul edebileceğimiz Doğu Blok'unun dağılmasından sonra belirginleşen *Küreselleşme, Terör ve Din*, daha özelde ise İslam ilişkisiyle sınırlandırılmıştır.

Biz bu araştırmamızda terör ve din, özellikle de İslam dini ile terör arasında kurulan bağlantıları objektif bir biçimde inceleyip ortaya koymaya çalışacağız. Esasen

---

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Adana, TR; aalperen@cu.edu.tr

* Selçuk Ü. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Doktora Öğr., Konya, TR, salurhsalur@hotmail.com

dinin iddia edildiği gibi terörizmi besleyip, beslemediği araştırılacaktır. Diğer taraftan *İslam'ın teröre kaynaklık edip etmediği* sorusuna cevap aranacaktır. Bilhassa küreselleşme sürecinde İslam ve terör ilişkisi incelenecektir. Kısaca çalışmamızda, genel hatlarıyla *Küreselleşme Bağlamında Din ve Terör ilişkisi* ele alınacaktır. Daha özeldede ise 11 Eylül saldırıları sonrası *İslam ve Terörizm* ilişkisi irdelenecektir. Araştırmamız teorik olacağı için daha çok genel kavramlar üzerinde yoğunlaşacağız. Yani olguların sadece genel hatlarını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak gerekli gördüğümüz yerlerde derinlemesine inceleme yapacak, yer yer örneklendirmelere gideceğiz.

Bu çalışmamız, küreselleşme çerçevesinde din ile terörizm arasında kurulan ilişkiyi olduğu gibi betimlemek ve bundan çıkarımlar yaparken de olabildiğince objektif olmaya çalışarak yorumlamayı esas aldık. Terör ve Küreselleşme konularında çokça literatür olmasına rağmen mevcut literatür bir o kadar kaşık ve netlikten uzaktır. Bu çerçevede araştırmamızın temel amaçlarından biri öncelikle kavramlarda netliği sağlamak olacaktır. Özellikle Doğu Blok'unun yıkılmasından sonra ABD ve Batı dünyası, yüzünü İslam dünyasına çevirerek *öteki* ihtiyacını karşılama yoluna gitmiştir. Bu çerçevede baskın teknoloji ve kültür olan Batı başta olmak üzere ABD, tüm bu kavramları tekrar revize etmiştir. Bu bağlamda İslam dini kanaatimizce bazen terör adına bezen de ideoloji adına istismar edilmekte veya kasıtlı olarak kurban edilmektedir. Çalışmamızda, toplumsal olguların kendi kulvarında anlaşılıp tanımlanması, olası anlam kaymalarına mahal bırakmamak ve ona göre de yorumlamak esas alınmıştır. Daha doğrusu bu tanımların evrensel kabul görmüş meşru tanımları üzerinde yoğunlaşmaktır.

Din, toplumsal olaylarla az veya çok karşılıklı ilişki içerisinde olduğundan bu sistem içerisinde önemli bir işleve sahiptir. Bu günün dünyasında toplumsal sistem içerisinde meydana gelen herhangi bir değişimin yine toplumsal bir kurum olan din üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak ciddi bir etkide bulunacağı muhakkaktır. Bundan dolayı küreselleşme bağlamında din-terör ilişkisi ve bu ilişkinin karşılıklı boyutlarının incelenmesi doğrudan *Din Sosyolojisinin* çalışma sahasına girmektedir.

B. Küreselleşme Terör İlişkisi

Küreselleşme ile ilgili birçok teorik yaklaşım ve bir o kadar da tanım bulunmaktadır. Bütün bunları burada zikretmek büyük bir emek istemesinin yanında oldukça güç bir iştir. Ancak bizim burada yapmak istediğimiz şey küreselleşmeyi detaylı bir şekilde incelemek yerine, onun *din ve terör* ile ilişkisini anlamak için bir geçiş aşaması olarak kullanacağız.

Küreselleşme, dünyanın küçülmesini; iletişim, ticaret, sermaye ve ekonomik örgütlenmenin uluslararasılaşmasını; ekonomi, siyaset, hukuk, bilim ve kültür alanlarında dünyadaki ülkelerin birbirlerine daha bağımlı hale gelmelerini ifade eden bir kavramdır. Bu süreçte medya çok önemli bir sosyal değişme aracı olduğu için küreselleşme, aynı zamanda İngilizcenin ve Amerikan eğlence endüstrisinin (yaşam tarzının) uluslar arası kültürel iletişim üzerindeki hâkimiyetini de ifade eder. Küreselleşme bir yönüyle homojenite ve evrenselliğin, diğer taraftan da partikülarizm ve heterojenliğin oluşturduğu bir süreç olarak da değerlendirilir. Diyalektik bir süreç olarak işleyen küreselleşmeye karşı son yıllarda tüm dünyada çok

güçlü direnç ve protesto hareketleri sergilenmektedir¹. Tarafsız anlamı ile küreselleşme insanlar, toplumlar, uluslar arasındaki karşılıklı ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin dünya ölçeğinde gelişmesi, yaygınlaşmasıdır².

Sosyolojik açıdan küreselleşme ise, mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, sosyal devletin giderek küçüldüğü, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin azaldığı, farklı bir bireysellikliğin geçerli olduğu, geleneksel toplumsal kurumların fonksiyonlarını yitirdikleri, dayanışmanın azaldığı, küresel ekonomik rekabetin belirleyici olduğu, *değerler sistemi henüz ortaya konmamış* bir süreç olarak ifade edilebilir³.

Soğuk Savaş sonrası var olan durumu izah etmeye çalışan ve modern batı tarihi içerisinde bir realite olarak ortaya çıkan küreselleşme olgusu, 11 Eylül sonrası dönemde hızla küreselcilğe (globalizm) dönüşmüştür. Bu çerçevede elbette ki terörizm de, globalizme yön verenlerin menfaatlerini koruma görevi görecektir.

11 Eylül 2001'de küreselleşmenin ekonomik ayağı (Dünya Ticaret Örgütü), güvenlik ve askeri ayağı (Pentagon) ve siyasi ayağı olarak görülen Beyaz Saray'a saldırı nedeniyle günümüz dünyasının güvenlik ve terör sorunu gündemi oldukça fazla meşgul etmektedir. Ayrıca saldırının batıda genel bir İslam düşmanlığına (Islamophobia: İslam korkusu) ortam yaratması nedeniyle İslam ve terör boyutu da ele alınmıştır. ABD'nin küresel güç siyaseti izlemesi, Irak, Afganistan ve dünyanın birçok yerine müdahale ederek muhaliflerini sindirmeye çalışmasıyla öne çıkan sert tutumu ve İsrailleşme eğilimi küresel dünyanın pek de iyi yönde gitmediğini göstermektedir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen saldırıdan sonra ise, şiddet faktörü küreselleşmenin bundan sonraki evresini karakterize edecek biçimde birinci sıraya yerleşmiştir. Bu dönüşüm, "insan hakları ve demokratikleşme" söylemine dayanan ilk 20 yıllık küreselleşme döneminin, yerini "terörizmle mücadele" evresine bırakmasında belirlemektedir. Bu yeni evre, olağanüstü hal yönetimlerini küreselleştirme eğilimini de taşımaktadır. Terörle mücadelede uluslar arası işbirliği ve ortak stratejiler geliştirme politikalarına ağırlık verilmektedir.

Bu çerçevede terörle mücadelede iki amaç öne çıkmaktadır. İlki, küreselleşmenin *güvenliğini* sağlamaktır. Küreselleşme sürecine karşı çıkan her dinamik potansiyel tehdit ve terörist olarak damgalanır. *İkincisi* ise, *terörist devlet* argümanına dayanarak dünyanın toprak bakımından yeniden paylaşımıdır. Stratejinin iki boyutu da ABD'nin *ulusal çıkarlarını korumak ve genişletmeye dönüktür*⁴. Bu çerçevede başta ABD hükümeti olmak üzere birçok hükümet yeni bir *Mc Chartizm*'e⁵ benzer şüphe ve paranoya

¹ Özkan, A. Rafet, *Kyamet Tarihçeleri ve Yeni Dini Hareketler*, İstanbul, 2006, 41-43; Heywood, Andrew, *Siyaset*, Ankara, 2006, 200; Kirman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 2004, 139.

² Başkaya, Fikret, *Kavram Sözlüğü ve Söylem ve Gerçek*, Ankara, 2005, 325.

³ Koçdemir, Kadir, *Küreselleşme*, İstanbul, 2002, 254-255.

⁴ Özdek, Yasemin (2002). *Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları*, Ankara, 2002, 21-22.

⁵ 1950'li yıllarda, ABD'yi esir alan komünizm paranoyasıdır. Amerika'da Senatör McCarthy'e Senato tarafından verilen, orduda, Dışişleri Bakanlığı ve Hollywood'daki komünistleri, ülkeye sızan Sovyet

ortamı yaratılarak, sivil haklar ve kişisel mahremiyet rafa kaldırmaktadır¹.

Bütün bunların yanında NATO'nun tehdit algılamasında ön plana çıkan, *terörizmle mücadele* ise bu stratejilerin artık bu *adla* uygulanacağı sinyallerini vermektedir. Yani istenmeyen rejimlerin *şer ekseninde*² olduğu açıklanacak, daha sonra *Bush doktrini*³ çerçevesinde terörist ilan edilecek, son aşama olarak ise *terörle mücadele* veya demokratikleştirme adı altında o ülke işgale uğrayacaktır. (Irak ve Afganistan örneğinde olduğu gibi, bugün İran ve Suriye'ye uygulanmaya başlanacağı iddiası)⁴.

İster köktendinciler, ister milisler veya direniş hareketleri tarafından gerçekleştirilsin, hiç bir şey bir terör eylemini mazur göstermez. Hatta bu 11 Eylül sonrası ABD'nin *intikam savaşı* görünümüne bürünse dahi, bu, mazeret kabul edilemeyecek bir eylemdir. *Bush ve Blair'e* göre ise, terörizmle savaşmak uğruna (ki bu terör kendi tehdit algılamalarıdır) ülkelere saldırılması, masum insanların ölmesi ve uluslar arası hukuk hiçe sayılması mazur görülebilir⁵. Bu çerçeve terörle mücadele adı altında Afganistan'ın bombalanması ve daha sonra Irak'ın işgal edilmesi, New York ve Washington'un intikamı değildir⁶. Robert Fisk, 11 Eylül gösterilen tepkilerin, adalet ve barışı yerine getirmeye dönük olmadığını belirtmektedir. Çünkü o bu durumu "...dünya terörüne karşı savaşmamız istenmiyor. İstenilen, Amerika'nın düşmanlarıyla savaşmamız..." şeklinde izah eder. R. Fisk, 1982'de Sabra ve Şatilla kampı katliamında 1800 kişiyi öldürenlerden, başta Ariel Şaron'un yargılanmadığını, Hama'da 20000 sivil öldüren Rifat Esat'ın yargılanmadığını, 1982'de 17500 kişinin ölümüne sebep olan İsraili subayların yargılanmadığını belirterek, bunların inandırıcı olmadığını söylemektedir. Yani terörle mücadele etmek değil de ABD düşmanları ile savaşmamız istenmektedir⁷.

11 Eylül sonrası, *Terörle Mücadele Çağı* olarak açıklanırken, terörizmin tanımı, nedenleri ve mücadele tarzı hakkında ise genel bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu çerçevede terörü silahlı mücadele ile çözmek isteyenler büyük çoğunlukta dırlar. Diğerleri ise, teröre yol açan sosyal, ekonomik ve siyasi ortamı yok ederek çözmek istemektedirler. Bu iki görüş taraftarları birbirleriyle ciddi bir şekilde çatışmaktadır. *İkine* göre, sadece silahlı kuvvetler meseleyi çözer. Bu, her ne kadar kısa vadede çözüm sağlasa da uzun vadede işe yaramayacak aksine Ortadoğu örneğinde olduğu gibi, şiddetin şiddeti daha bir körükleyeceği ortam yaratacaktır. Öte yandan teröre kaynaklık eden nedenler üzerinde durulmadığından terör sürekli artarak devam

---

ajanlarını bulup ayıklama yetkisiyle bu paranoya doruk noktasına ulaşmıştır. Muhالیf olduğu şüphelenilen herkes izlenmiş, özgürlükler arka plana itilip güvenlik öne çıkarılmıştır. Daha sonraları görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle, McCarthy'nin yetkileri elinden alınmıştır. Ancak McCarthyism, siyasi amaçlar uğruna mesnetsiz suçlamalarda bulunmak anlamında kullanılan bir sözcük olarak siyasi jargonda yerini almıştır.

¹ Said, Edward, *Kuşkuculuğun Zorunluluğu, Tepkiler ve Geriye İz Sürme*, İstanbul, 2001a, 239.

² Soros, George, *Amerikan Üstünlüğünün Hayali*, İstanbul, 2005, 57-59.

³ Soros, 17-35.

⁴ Roy, Oliver, *Küreselleşen İslam*, İstanbul, 2003, 192.

⁵ Pilger, John, *Peki ya "Değersiz Kurbanlar"lar*, Ankara, 2001, 79.

⁶ Roy, Arundhti, *Lütfen Savaşı Durdurun*, Ankara, 2001, 319.

⁷ Fisk, Robert, *ABD İçin Savaşmamız İsteniyor*, Ankara, 2001b, 301.

edecektir. *İkincilere* göre, bugün artık sıkça söylenildiği üzere terörizmle mücadele, her yönüyle ve *topyekûn mücadele* olmalıdır. Sosyal, siyasi, ekonomik mücadele başta olmak üzere gerekirse silahlı mücadeleye de başvurulmalıdır. Terörle silahlı mücadele kısa vadede etkili olsa da uzun dönemde artmasına neden olmaktadır. Ancak terörle siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik mücadelenin yanında silahlı mücadele uzun vadeli ama en etkili yöntemdir, bu yöntemin meyveleri çok sonra alınır.

Enformasyon ve bilgisayar teknolojilerine gelişmeler, silah teknolojisini oldukça ileri taşımış, bu ise savaşlarda yeni çığır açmıştır. Bu çerçevede küreselleşme, klasik anlamda savaşları da dönüşüme uğratmıştır. Şu halde savaşların dönüşümünü üç şekilde sıralayabiliriz.

a) Klasik harp, kara harekâtı ile karadan ve denizden kuşatma şeklinde yapılırken bugün hava hareketleri ve uzaydan hedefi vurma teknolojilerinin yanı sıra kıtalararası füzeler ön plana çıkmıştır. Nükleer, biyolojik, kimyasal silahların yanında bugün hidrojen bombası, kıyamet toplarından bahsedilmektir. Bu bağlamda savaşların asıl objesi insanken onun yerini makineler almıştır. Hal böyleyken savaşlar adeta uzaktan kumanda ile oynanan *Play Station* oyununa dönmüştür.

b) Bu konuda ikinci önemli dönüşüm ise propaganda ve psikolojik savaşın ön plana çıkmasıdır. Yaşadığımız çağda bir nevi enformasyon ve sibernetik savaşları yaşanmaktadır. Enformasyon araçları ile kamuoyunu ikna etmek, saldırılara meşruiyet kazandırmak, haklılığa inandırmak, propaganda ve haber ile kamuoyunu aldatmak gibi. Birçok örneği Irak işgali sırasında yaşanmıştır (Irak enformasyon bakanının açıklamaları ile ABD açıklamaları arasındaki tezatlar. BBC, FOX, CNN'in yaptığı yanlış ve propaganda haberleri ve EL Cezire TV'nin ortaya çıkardığı gerçekler: Ummu Kasr örneğinde olduğu gibi).

c) Genelde Silahlı Kuvvetler kendilerini MMS (Meskûn Mahal Muharebeleri) tarzı savaşlara hazırlamakta, eğitimlerini bu tarzda almaktadırlar. Bu tarz bir savaş daha çok yerleşim birimlerinde olan, tehlikenin nereden geleceği belli olmayan riskli çatışmalardır.

ABD'li yeni muhafazakârların en etkili isimlerinden Michael Ledeen ve CIA eski başkanı James Woolseye göre, 11 Eylül sonrası ABD 22 ülke ile savaş halindeydi ve Kuzey Kore istisna edilecek olunursa geri kalanların hepsi İslam ülkeleri¹ olduğu gerçeği nasıl izah edilecektir?

Robert Fisk 11 Eylül sonrası Afganistan'daki durumu ele alırken, sonuçta dünyanın en gelişmiş askeri gücünün dünyanın en fakir Müslüman ülkesini bombaladığını belirtmekte ve "*her zaman ki gibi Afganlıların bizim düşmanımız olmadığı söyleniyor. 1991 (ve 2003'de) Irak'ı bombalamadan öncede böyle söylenmişti, 1985'te Libya'yı bombalamadan öncede, 1982 de Lübnan'ı füzelenmeden öncede böyle denildi. Aslında 1956'da Mısırlıları Süveyş kanalında bombalamadan öncede böyle denmişti, Müslümanlar artık buna inanırlar mı?*" Tahmin edilebileceği gibi bu saldırılarından en fazla zararı gören her zaman ki gibi masum siviller ve özelliklede çocuklar olmuştur². Bu çerçevede N. Chomsky'in dediği gibi "*Eğer şüpheli teröristlere yataklık etmek bombardmanı gerektiren bir suç ise, o zaman ABD de dahil dünyanın hemen hemen bütün ülkeleri derhal bombalanmalı. Bu*

¹ Dursunoğlu, Alptekin, *Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu*, İstanbul, 2005, 7.

² Fisk, Robert, *ABD'ye Kim İnanır*, Ankara, 2001, 338.

yorum bile gerektirmeyecek kadar açık" bir durumdur¹

Şu halde ABD, saldırılarına meşruiyet kazandırmak için üç yol kullanmaktadır. *İlki*, demokrasi, insan hakları ve özgürlük adına müdahale ettikleri bahanesidir. *İkincisi*, İslam ülkelerinin nükleer tehdit taşıdıkları ile ilgili iddialardır. *Üçüncüsü* ise terörizm tehdididir.

Esasen *adalet* ilkesi yok olduğunda şiddetin her türlü uluslar arası hukukun muhtemel kurucusu olacaktır. Nitekim bu gün uluslar arası hukukta adalet ilkesi pek işler gözükmemektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrası belirginleşen *zayıfların direniş, güçlülerin ise bir baskı aracı olarak kullandıkları terörizmin her türlüüne karşı çıkmak* ahlaki bir görevdir². Esasen kendi içinde bir ideolojiye dönüşen terörizmin suçlanması ve dışlanması gereken bir durum olarak kabul edilmedikten sonra, uluslararası arenada herhangi bir gelişme beklenemez. Devletler hukukunda terör fiili, sadece masum sivillerin öldürülmesinden ibarettir. Bu nedenle terörizm her şart altında suç sayılmakta ve terörist şiddet yasaklanmaktadır. Hangi gerekçeyle olursa olsun eğer masumlar ölüyorsa o ülkenin rejiminin adının bir önemi kalmamaktadır. Esasen küresel sistemde bir *naqoyqatsi* (Naqoyqatsi: Hop dilinde; Herkesin birbirini öldürdüğü hayat. Yaşam tarzı olarak savaş. Medenileşmiş şiddet) durumu yaşanmaktadır.

Her terör eylemi masum sivillere yönelik olduğundan kabul edilemez olup ahlaki ve dini meşruiyet temelinden yoksundur. Çünkü o, insan haklarının en temeli olan, insanın *yaşam hakkını* elinden almaktadır. İnsanların güven içinde yaşamaları engellenirken korku ve kaos ortamına sokulmaktadırlar. Bu ise insanların güvenliği için özgürlüklerinden vazgeçmelerini sağlamaktadır. Terörizmin nedeni her ne olursa olsun hiçbir şekilde haklılaştırılmaz. Ancak bu eylemi insanlık suçu kabul edip, diğer yandan sivil ve masum insanların yok olmasına yol açan bir şekilde savaşla cevap vermek de aynı şekilde kabul edilemez bir eylemdir. Başka bir ifadeyle bireysel ve grup terörü kabul edilemeyeceği gibi devlet eliyle terörde bizler açısından kabul edilemez bir durumdur.

C. Küreselleşme Din İlişkisi

Sürekli değişen, gelişen ve farklılaşan toplumlarda dini anlayış da değişir, gelişir ve zamana uyum sağlar. Diğer taraftan dinler buldukları toplumun şeklini almaya da müsaittirler. Bundan dolayıdır ki küreselleşme ile birlikte değişime uğrayan, ekonomi, siyaset, kültür, hukuk, devlet gibi, evrensel bir fenomen olan din kurumunun da etkilenmesi elbette ki doğaldır.

Evrensel iddia taşıyan her din, tanımı gereği küresel vizyona taliptir ve yayılmayı hedefler³. Din, bugün olduğu gibi, insanlığın başlangıcından beri küreselleşmenin ve küreselleştirmenin en eski fakat en etkili nedenidir. Hatta bazı antropologlar ve kültür tarihçilerine göre, din başlangıçta insanın her şeyiydi. Devlet, hukuk, ahlak, felsefe, bilim ve sanat hepsi dinden neş'et etmiştir. Yahudilikte yeryüzü krallığı,

¹ Chomsky, Noam, *Amerikanında Bombalanması Lazım*, Ankara, 2001, 349.

² Uşak, Cemal, *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, İstanbul, 2003, 371.

³ Uşak, 88, 124.

Hıristiyanlıktaki yeryüzünü İncil'leştirmek demek olan ekümenizm ve misyonerlik hareketi, İslam'daki ümmetçilik anlayışı bunun en tipik örnekleridir¹. Esasen ana dinlerin hepsi zorunlu olarak küresel süreçlere dâhil olmuştur².

İslamiyet, Batı başta olmak üzere dünyanın hemen her tarafında müntesipleri olan ve yaşanan bir dindir. Geçmişten farklı olarak bu süreç günümüzde bir fetih ya da kitlesel bir biçimde din değiştirme ile değil, Batı'da iş ya da daha iyi yaşam koşulları aramaya giden Müslüman toplulukların gönüllü yer değiştirmesi sonucunda olmuştur³. Küreselleşme sürecinde dinler, doğdukları yerde ve belli bir nüfuz alanında değil dünyanın hemen hemen her yerinde serbestçe dolaşmaktadırlar. Daha önceleri yoğunlukla bir bölgede yoğunlaşan din ve dinsel gruplar şimdi her yerde olabilmektedir. Bu sebeple gelişmiş telekomünikasyon araçları, bizleri diğer kültür ve dinlerden doğal olarak haberdar etmektedir.

Genel olarak dinler, toplumsal gelişmeye karşısında kendilerini yeniden yorumlama gücünü potansiyel olarak içlerinde barındırdıklarından dolayı bu gün hala ayakta kalmışlardır⁴. Modern dönemden farklı olarak, küreselleşme süreci bir yandan sekülerleşmeyi içerirken diğer yandan geleneksel dinlerin (etnik, ulusal gibi) canlanmasına ve yeni dini hareketlerin doğmasına yol açacak sosyo-kültürel zemini hazırlamıştır. Nitekim farklı dinlerden iyi eğitim almış birçok ferden din ile modernite arasındaki ilişkiyi yeniden düşünme ve değerlendirmeleri, dinin küresel anlamda yeniden canlanışını hızlandırmıştır⁵.

Bu çerçevede İslam dünyasında sömürgeciliğin gelişimi, Batıda eğitim görmüş ve batılı bakış açılarını benimsemiş, ancak hiçbir zaman batı sistemiyle bütünleşememiş yeni bir entelektüeller gurubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu haliyle batılılaşma ve sömürgecilik karşıtı milliyetçi akımların ortaya çıktığı görülmektedir. Böylelikle Batı sömürgeciliğine bir tepki de İslami kaynaklara dönüşle meşrulaştırılan kasıtlı bir sekülerizasyon politikasının benimsenmesi olmuştur. Turner bu süreci *sömürgecilikten köktenliğe dönüş* olarak tanımlamaktadır⁶. Dini canlanma daha çok, bu batılı tarz eğitim görenler arasında oluşmuştur⁷. Din ve dini dirilişlerin hepsi sevindirici olmasa bile dinsel canlanmalar kesinlikle tehdit biçiminde de algılanmamalıdır⁸. Küreselleşmenin din alanında asıl etkisi, yeni dini hareketlerin ortaya çıkması ve çoğalmasında göstermektedir. Elbette ki bu yeni dini hareketlerin hepsi olumlu anlamda değildir, *dini çoğulculuk, diyalog ile hoşgörü* bu dönemin bir başka özelliğidir. Esasen Batının etkisi ve onun el altından yaydığı modernlik ideolojisi, günümüz İslam dünyasında bilinç parçalanmalarına, kültürel kimlik çatışmalarına ve

¹ Bayrakdar, Mehmed, *Küreselleştirme ve Küreselleşme*, Ankara, 2003, 151.

² Turner, Bryan S., *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*, İstanbul, 2002, 121.

³ Roy, Oliver, *Küreselleşen İslam*, 11, 50-63.

⁴ Amin, Samir, *Avrupa Merkezçilik*, Ankara, 1993, 15.

⁵ Esposito, John L., *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*, İstanbul, 2003, 153-154.

⁶ Turner, 134.

⁷ Roy, Oliver, *Siyasal İslamın İflası*, İstanbul, 1995, 57, 124; Alperen, Abdullah, *Türkiye'de İslami Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri, 2000, 477.

⁸ Falk, Richard, *Küreselleşme ve Din*, İstanbul, 2003, 1.

çeşitli direniş alanlarına yol açmıştır¹.

Din Sosyolojisi perspektifinden, modern İslam kültürlerinde iki ayrı, ama bağlantılı süreç vardır. *İlki* global İslam politik sisteminin ortaya çıkış ve *ikincisi* de İslam köktencilığının, Batıcılık ve tüketim kültürüne karşı gösterilen kültürel reaksiyonudur. *İslam köktenciligi*, kültürel, sosyal ayrımcılık ve bölünmeye karşı bir reaksiyon olarak görülmektedir. Bu anlamda köktencilik, ayrımcılığın ortadan kaldırılması teşebbüsü² olarak görülebilir. Kısaca söylemek gerekirse küreselleşme ile fundamentalist eğilimlerde de oldukça artış olduğu görülmektedir. İslami köktencilik, sosyal krizlere karşı (kimlik krizi, meşruiyet krizi, hatalı yönetim/baskı, sınıf çatışması, askeri güçsüzlük, kültürel kriz gibi) tepki olarak ortaya çıkan bir olay olarak görülebilir³. Bunun sonucunda İslam dünyasında her çöküş dönemi dirilişçi bir tepkiyi, yani karizmatik bireylerin sevinde bir İslami köklere dönüş hareketini ateşlemiştir⁴. Buna rağmen köktencilik olayı temel metinlere, öze dönüş hareketi olarak her zaman Peygamber ortamının hayat tarzının kör taklidi anlamına gelmez. Günümüz köktenci hareketlerden bazıları, modern şartlara uygulanabilirliklerini güçlendirmek için, farklı oranlarda yeni uygulama ve değerleri benimsemeye çalışırlar⁵.

Küreselleşmenin nimetlerinden en iyi şekilde yararlanmayı bilen bu gruplar telekomünikasyon araçlarından da faydalanmaktadır. Bu çerçevede, *internet* ortamındaki yoğun etkinlik, *sanal bir ümmet* oluşturmuştur. Tüm uluslardan, tüm topluluklardan, hatta her türlü toplumsal durumdan kopuk, bireyci, bir müminler cemaati şekillenmiştir. Bu sitelerin birçoğunda takdim edilen İslam, kuralcı ve fundamentalist köktenci bir İslam'dır⁶. Bir anlamda küreselleşen din, özelde İslam dininin fundamentalist biçimi olabilmektedir.

Sınırları ortadan kaldıran ve dünyayı adeta küçük bir köy haline getiren küreselleşme süreci yeni fundamentalistlere büyük imkânlar yaratmıştır. Bu imkânlardan biri de *göçebe cihatçılık* anlayışıdır. Afganistan'da cihat eden ve dünyanın birçok yerinden gelen Müslüman savaşçılar, buranın kurtulmasından sonra dünyanın birçok yerine (Afganistan, Bosna-Hersek, Çeçenistan, Sudan, Cezayir, Filistin, Irak gibi) dağıldılar. Bu durum göçebe cihat anlayışını ortaya çıkarmıştır⁷. Şu halde köktencilik ve militan İslam'ın doğuşu 1970 ve 1980'li yıllar olduğu söylenebilir⁸. Bu çerçevede kendilerini geniş grubun (İslam Ümmeti) bir parçası olarak gören ve bu gruba karşı sorumlu hisseden fundamentalist guruplar, küreselliğin sunduğu imkânları kullanarak, küresel ölçekte propagandalarını yapmaktadırlar.

Küresel dönemde fundamentalizmin yükselişinin bir başka nedeni ise Amerikan globalizminin küreselleştirici etkisine karşı, ezilenlerin alt sınıflarının yükselen

¹ Şâyegan, Daryush, *Yaralı Bilinç*, İstanbul, 1991.

² Turner, 121.

³ Dökmeciyan, Hrair R., *Arap Dünyasında Köktencilik*, İstanbul, 1992, 16, 39.

⁴ Dökmeciyan, 23, 31.

⁵ Dökmeciyan, 56.

⁶ Roy, 152, 158, 169.

⁷ Roy, *Küreselleşen İslam*, 175; Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*, 191-193.

⁸ Turner, 137.

tepkileridir. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda da hakim globalizm tarafından devamlı dışlanmaya ve kaybetmeye mahkum edilenler, temel metinlere yani kökenlere geri dönme özlemi içerisine girerler¹. Fundamentalist hareketlerin güçlenmesine yol açan faktörlerden bir diğeri de halkın modernizmin sonuçlarına duyduğu tepki² ve batı kültürünün diğer kültürleri yozlaştırıcı etkisidir³. Bu çerçevede çerçevede toplumsal hoşnutsuzluk İslami dirilişin filizlenmesinin şüphesiz önemli bir parçasıdır⁴. Etnik temele dayalı milliyetçilik hareketlerinin önemli kültürel oluşturuçularından birinin din olduğundan kuşku yoktur. Şu halde etnik temele dayalı mücadelelerin de fundamentalist akımlar⁵ güçlendirdiği söylenebilir. Esasen birçok milliyetçi tepki, din görünümüyle ortaya çıkabilmektedir (Dökmeciyan, 1992). Kısaca küresel süreçte köktendinci hareketler, küreselliğin ortaya çıkardığı anlamsızlık, başıboşluk, değersizlik ve belirsizlik, hâkim globalizmin sekülerleşme yönündeki baskısı gibi nedenlerden dolayı, bu grupları dinsel metinlere yönlendirmiştir. Bu gruplar kendilerinin diğerlerinden farklı olduklarını tepkisel bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Modern dönemde İslamcı alternatifin veya dinin cazibesini Dökmeciyan⁶ (1992: 65) şu şekilde sıralamıştır: a) Sosyal-manevi anlamda yollarını kaybeden yabancılaşmış bireylere yeni bir kimlik kazandırması. b) İyi ve kötü kaynaklarını teşhis ederek, inananların dünya görüşlerini çok açık bir şekilde tanımlaması. c) Acımasız bir ortamda baş edecek alternatif yollar göstermesi. d) Yerleşik düzene karşı bir isyan ideolojisi sağlaması. e) Bir onur ve ait olma veyahut da belirsizlikten manevi bir kurtuluş duygusu bahşetmesi. f) Muhtemelen dünyada ve kesinlikle cennette daha iyi bir yaşam vaat ediyor olmasıdır.

Küreselleşen dünyamızda fundemantalist hareketlerin artması ve yükselişe geçmesi yukarıda saydığımız sebeplerin yanında şu temel nedenlere dayanmaktadır: a) Küreselleşme ile dünyanın, özelde ise İslam coğrafyasının yeniden şekillenmesinden, yaygınlaşan insani ve ekonomik eşitsizlik. b) Din, kimliğin, geleneğin, kültürün, ulusun muhafazasını sağlamakta ve küreselleşmeye verilecek tepkiyi meşrulaştırma görevi üstlenmektedir. Bunlar çoğu zaman din adı altına gizlenmiş milliyetçi, ekonomik ve kültürel tepkilerdir. c) Hızla küreselleşen ve bütünleşen dünyada birey daha çok yalnızlaşmış ve anlam yitimine uğramıştır. Bu süreçte birey tükettiği ölçüde varolabilmiştir. Bundan dolayıdır ki anlamsızlaşan ve değerlerini yitiren, maddeleşen insan, kimliğin muhafazası için dine müracaat hissi yaşamaktadır. Küreselliğin çoğulcu yapısı, toplumların sosyo-kültürel alanlarında belirsizlik durumu oluşturmuş, bu potada erimek istemeyenler için din, milliyetçilik ve kültür ön plana çıkmıştır. d) Küreselleşme ile toplumun ve bireyin diğer dinlerden haberdar olup tanıdığı, kimi zaman ise diyalog ve hoşgörü çağrılarıyla melezleşme korkusunun, dinin giderek

¹ Thurow, Lester C., *Kapitalizmin Geleceği*, İstanbul, 1997, 195. & Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, İstanbul, 2000a, 61-62.

² Alperen, 478.

³ Roy, Oliver, *Siyasal İslamın İflası*, İstanbul, 1995, 115.

⁴ Watt, W. Montgomery, *İslami Hareketler ve Modernlik*, İstanbul, 1997, 78.

⁵ Alperen, 479.

⁶ Dökmeciyan, 65.

eriyip gitmesi veya bu anlamda metalaşmasına duyulan tepkiden dolayı, dinin temel metinlerine sıkı sıkı sarılma şeklinde kendini gösteren dinin kendisini koruma eğilimleri. e) Fundamentalist artış veya köktencililiğin bu dönemde artması ve yaygınlık göstermesinin en önemli nedenlerinden biri de, Amerikan globalizminin küreselleştirici etkisine karşı, ezilenlerin, alt sınıf grupların, hor görülenlerin yükselen tepkilerine, din meşruluk sağlamaktadır. f) Köktendinci hareketler, egemen kültürün küreselleştiricisi etkisine, onun maddeleşme yönündeki sekülerleşme etkisine ve bütün bunların ahlakilikten yoksun olmasına tepki duymaktadırlar. Bu ise onları yaygın bir şekilde dinselliğe itmektir. Nitekim dinin bu süreçte metalaşması dindarları harekete geçirmektedir.

Türkiye’de dahil olmak üzere hemen hemen hiçbir İslam ülkesinin batılı anlamda bir modernleşme tecrübesi yaşamadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Batı’da ve özellikle ABD’de Hıristiyanlık içinde modern dönemde neşet eden fundamentalizm akımı, diğer dinlerde de var mıdır? ve onları da kapsar mı? Çağdaş İslami hareketleri fundamentalizm olarak değerlendirmek mümkün müdür? Bu çerçevede ortaya çıkan İslami hareketlerin batılı kustaşlara göre değerlendirilmesi ne kadar da doğrudur?¹

Din, kendini tüketmiş ideolojilerden farklı olarak insanlık tarihinin büyük bölümünde tek bir ideoloji olma özelliğini sürdürülmüş ve toplumsal kurumların temel meşruluk kaynağını oluşturmuştur. Siyasal, toplumsal ve ekonomik çatışmalar, iktidar mücadeleleri, yayımlacılık politikaları, uygarlık tarihinin büyük bölümünde din sancağı ve dinsel kavramlar altında yapılmıştır. Toplum ve kültür alanlarının dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreç anlamına gelen *sekülerizm*² ise yeryüzünün dar bir coğrafyasına, Batı’nın ulus-devlet oluşumlarına tekabül eden oldukça yeni bir olgudur³. Bundan dolayıdır ki modern döneme ait sekülerleşmenin bu gün gerilediği gerçeği gözden kaçmamaktadır. Dinin kamusal profilindeki bu değişimler modernleşme modellerinin laik beklentilerine meydan okumakta ve onları çürütmeye çalışmaktadır. Laikleşme kuramının önemli sözcülerinden önde gelen din sosyologu *Peter Berger*, sekülerizmin gerilemesinden bahsederek düşüncelerini aksi yönde değiştirdiği bilinmektedir⁴. Nitekim uluslar arası ilişkilerden din giderek anahtar öge olarak kabul edildikçe, *toplumun laiklikten uzaklaşması* üstünde artık daha çok durulmaktadır⁵. Bu çerçevede İslamiyet küreselleşme önünde engel teşkil etmemektedir, ancak küreselleşme sürecine direnebilecek ve kendini yeniden üretebilecek bir alternatif kaynak olarak görülebilir⁶. Diğer yandan küresel dönemde kaybolan, anlamsızlaşan bireyin *amaç, ilke, ideal* yokluğunun da dinin canlanmasına yol açtığı da görülmektedir. Bu gün Nietzsche’nin (1999) aksine *Tanrının Ölümü* değil, Gilles Kepel’in (1992) deyimiyile *Tanrının İntikamından* bahsedilebilir.

¹ Alperen, 482.

² Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, İstanbul, 1993, 163; Thompson, Ian, *Odaktaki Sosyoloji-Din Sosyolojisine Giriş*, İstanbul, 2004, 31-51.

³ Özbudun, Sibel, *Uygarlıklar/Dinler Çatışması mı?*, Ankara, 2001, 307.

⁴ Berger, Peter L., *Sekülerizmin Gerilemesi*, İstanbul, 2002. Luckmann, Thomas, *Görünmeyen Din / Modern Toplumda Din Problemi*, İstanbul, 2003.

⁵ Esposito, 156; Coşar, Fatma Mansur, *Din Savaşları*, İstanbul, 2000, 12.

⁶ Uşak, 114.

Bu noktadan hareketle A. Erkilet iki seçenek ile karşımıza çıkmaktadır. *Birincisi*, İslam dünyası SSCB'nin dağılmasıyla birlikte küresel kapitalist sistem karşısındaki yegâne muhalefet odağı olarak kalmıştır. *İkincisi* ise, muhalefetleri yalnızca anti-empyralist, sömürgecilik karşıtı siyasal ve askeri bir muhalefet yahut karşı çıkış olmayıp, küresel kapitalizmin tüm değerleri için gerçek bir *alternatif* olma potansiyeli taşımaktadır. Afganistan'ın ve Irak'ın işgali ile başlayıp, İran ve Suriye'nin tehdit edilmesiyle süren ve İslam dünyasının dört bir yanının askeri üslerle kuşatılması ile perçinlenen bir saldırı dalgasının başlamasına neden olan da bu potansiyeldir¹. Bununla beraber "dünyanın her yerinde laik ve fundamentalist kamplarda, önümüzdeki elli yılın en önemli siyasal-toplumsal mücadelesini öngörüyorum" diyen I. Wallerstein², tarzında düşünürler de azımsanmayacak kadar çoktur. Bu düşünce tarzı özellikle sekülerizmin gerilediğine inanan yazarlar arasında yaygındır. Bu ayrışma ve çekişmeler özellikle Türkiye, Tunus benzeri ülkelerde kendini daha belirgin şekilde gösterecektir.

Bu çerçevede dinsel inanca karşı asıl tehdit günlük hayatın ticarileşmesidir. İnançlar, günlük ihtiyaç ve sorunlara cevap verip vermediğine göre benimseniyor ya da reddediliyor³. Bu anlamda pek çok yazar post-modern döneme tekabül eden küreselleşme sürecine *tüketim kültürü* demektedir. Ulus, din, dil gibi değerler yerine tüketim, moda, marka, tad gibi hususların ön plana çıktığı binmektedir.

Din bu süreçte muhtemelen *üç* şekilde değerlendirilecektir. *İlki* Cangızbay'ın da belirttiği gibi, her şeyin *pazar* için olduğu, pazar içinse önemli olanın müşteri memnuniyeti, kar etmek ve arz-talep dengeleridir. Her şeyin Pazar için olması kimin işine yarar, elbetteki kimin pazarlık gücü daha yüksekse ona yarar. Bundan dolayı güçlü daha güçlü, zengin daha zengin fakir daha fakirdir⁴.

Küreselleşme sürecinde her şey ancak taşıdığı değişim değeri kadar dikkate alınmaktadır. Hal böyle iken bırakın dini, canın bile ölçütü budur. Canlar pazar için üretilir (canımı pazarda bulmadım-atasözü), pazara sunulur, pazardan alınır; kısacası değişim değeri üzerinden hesaba katılan bir meta konumundadır⁵. Bu anlamda dini gelenek şimdi artık pazarlanmalıdır. Dini aktivite Pazar ekonomisinin mantığına göre belirlenmeye başlar⁶. Bu çerçevede din, günlük sosyal yaşamlarına ne kadar cevap verebildiği, fert ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabildiği ölçüde, yani tüketilebildiği ölçüde ve tüketicinin isteklerini göz önünde bulunduğu sürece rağbet görecektir. Bu çerçevede vaizin malını müşteriye sattığı bir din piyasasının ortaya çıktığı bile söylenebilir⁷. Esasen dinsel inanç ve değerlerin parçalanmasına temel oluşturan

¹ Erkilet, Alev, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Ankara, 2004, 10-11; Güngör, Erol, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul, 1989, 19.

² Wallerstein, Immanuel, *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, İstanbul, 2004, 112.

³ Turner, 27.

⁴ Cangızbay, Kadir, *Globalleştirme Terörü*, Ankara, 2003, s., 18-19, 81.

⁵ Cangızbay, 27-29.

⁶ Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, 201.

⁷ Roy, *Küreselleşen İslam*, 105.

neden, tüketici hayat biçimlerinin hızla çoğalmasındır¹.

Tüketim kültürü bağlamında küreselleşmenin din, bu arada İslam üzerindeki muhtemel etkilerinden *ikincisi*, onu küresel bütüne çekerek geçmişte özdeşleşmiş olduğu gelenekten uzaklaştırması ve sosyal alanda etkisinin azaltılmasıdır². Küreselleşme ve din her ikisi de sosyal alanı inşaaya talip, bu çerçevede küreselleşme dini özelleştirmekte ve izafileştirme sürecine sokmaktadır³. Din ise bu süreçte doğal olarak dönüşüme uğrayarak marjinalleşmektedir. Bir *üçüncüsü ise*, din kontrolden çıkmış tüketimciliğin ve sahte evrenselciliğin homojenleştirici etkilerine karşı panzehir⁴ olarak görülebilir. Bu çerçevede beklenenin aksine dünya sathında yükselen dini canlılığı, küreselleşmenin homojenleştirici etkilerine tepki durumundadır⁵. İslam, modernizasyona bir sıkı çalışma ve disiplin asketik (zühdi) etiği geliştirerek cevap verirken, çağdaş İslam ise, postmoderniteye, köktenci global cemaat politikaları aracılığıyla ve klasik İslam doktrinine dayalı, tüketim kültürü karşıtı *ahlaki safluk etiği* ile cevap vermektedir⁶. Din, küreselleşme karşısında kaybolmaya yüz tutan birey, toplum, millet gibi değerlerin yok olmasına karşı korumacılık kalkanı ve kimliğin muhafazası rolünü üstlenmektedir. Sonuçta saydığımız bu *üç* durumda dahi en fazla etkilenen kurumun din olduğunu söylememiz gerekir yani bu şekil altında *dini anlayış* dönüşüme uğramaktadır.

Daha farklı bir bakış açısıyla dinin (İslam) küreselleşme karşısındaki durumunu *üç* kategoride ele almak mümkündür. *İlki*, küreselleşmeye bizatihi karşı olma ya da küreselleşme karşıtlığının dinden yararlanması. *İkincisi*, küreselleşmeyi destekleyici olma ya da küreselleşme taraftarlığına destek oluşturması⁷. *Üçüncüsü ise* küreselleşmenin dine ihtiyacının olmasıdır. Küreselleşme çağında en önemli ve en pahalı gereksinim güvenliktir. Teknik, hukuk, yasa gibi etmenler suç unsurunu caydırıcı olmaya, azaltmaya çalışırlar ancak yeterli olamamaktadırlar. Dinler inanç, ibadet ve ahlak fonksiyonları itibarıyla insanlığa huzur ve güven vermeye çalışmasının yanında beşerin vicdani eğitimini üstlenirler. Kısaca din, küreselleşmenin muhtaç olduğu ahlakiliği beslemesi itibarıyla son derece kullanışlıdır. Din, suç işleme eğilimini metafizik ve ahlaki bağlantılarla asgari düzeyde tutmakta önemli bir potansiyele sahiptir⁸.

R. Robertson'un görüşlerini benimseyen Y. Coştu'ya göre globalleşme sürecinde, homojen ve heterojen olmak üzere çift kutuplu bir etkileşim süreci takip etmektedir. *Birinci* süreçte "küreselleşme, özelleştirme ve izafileştirme süreçleriyle dinin ontolojik temellerini tahrip etmekte ve toplumsal alandaki etkisini zayıflatmaktadır". *İkinci* süreçte ise küreselleşme, "geleneksel dinlerin canlanmasına veya yeni dini

¹ Turner, 140.

² Sarıbay, Ali Yaşar, *Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam*, Ankara, 1998, 26.

³ Uşak, 88.

⁴ Falk, *Küreselleşme ve Din*, 2.

⁵ Falk, 82.

⁶ Turner, 142.

⁷ Usta, Niyazi, *Küreselleşme ve Din*, Ankara, 180.

⁸ Usta, 181.

hareketlerin doğmasına zemin hazırlamakta ve böylelikle küresel arenanın şekillenmesinde dine önemli bir imkân sunmaktadır. Globalleşme süreci, din konusunda günümüz insanını, muhafazakâr ve liberal tercih yapma durumunda bırakmıştır¹.

Dinin *dışlayıcı* ve *kapsayıcı* rolü vardır. Dışlayıcı yönü, *ötekine* göre kendini tanımlamak ve *kimliğin* muhafazasıdır. Dışlanmış, aşağılanmış, fakir ve unutulmuşlar için din esas olarak *tepkici* ve *koruyucudur*. Kapsayıcı ve uzlaşmacı yönü ise *diyalog ve hoşgörü* çalışmalarıdır. Her türlü farklılığın bir arada, insanca yaşamasını arzu eder ve bu yönüyle küreselleşmeye açıktır². BM, 1995 yılını “Hoşgörü Yılı” ilan etti, UNESCO da 16 Kasım 1995 tarihinde hoşgörünün ilkeleri bildirgesini yayınladı. Dünyada barış, adalet ve özgürlük için en ciddi tehditlerden biri de *din ve inanca dayalı hoşgörüsüzlüktür*. Bunu göz önüne alan BM, “din ya da inanca dayalı her türlü hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın kaldırılmasını” öngören bir bildirge kabul etti. Bildirge, din ve inanç özgürlüğüne ilişkin konularda anlayış, hoşgörü ve saygıyı geliştirmeyi ve bu konuda ortaya çıkan hoşgörüsüzlüğü her biçim ve görünüşüyle ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Bu çerçevede ırkçılık, etnik ve dinsel ayrımcılık şiddeti besleyen yaklaşımlardır³. Dini çoğulculuk, hoşgörü ve dinler arası diyalogda bu dönemin belirgin özelliğidir. Zahirde din savaşlarını önlemeye, dinler arası kardeşliğin tesisi, en azından karşılıklı saygıyı kurabilme çalışmaları, devletler, cemaatler ve milletler arası yapılabilmektedir. Elbette aralarında art niyetilerin her zaman bulunması⁴ sürecin ana fikrine (karşılıklı saygı) zarar vermeyecektir.

Dönemin bir başka özelliği ise geçmişte din adına verilen yerel tepkiler bu gün küreselleşme ölçeğinde işlemektedir. Örneğin, Hz. Peygambere hakaret içeren karikatürlerin Hollanda’da yayımlanmasıyla birlikte bu ülkeye Müslümanlardan küresel ölçekte tepki yağmıştır.

Son olarak, çağdaş toplumlardaki anlamlılık sorununu⁵ din çözebilecek güçtedir. Duygudan ve ahlaktan yoksun yırtıcı küreselleşmeyi ancak din, insani kılabilir.⁶

D. Küreselleşme Sürecinde İslam Ve Terörizm

Küresel terörizm insandan ve sistemden kopuk değildir, bizzat bu sistemin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu olgu yaşadığımız dünyada kendine kalıcı bir yer edinmiş ve birçok fonksiyonu icra etmekle vazifelendirilmiştir. Yaşadığımız dünyada terörizm bir savaş aracı olarak hizmet etmektedir. Bu hizmetten bireyler, gruplar, devletler, istihbarat servisleri yararlanmaktadır. İslam dini ise, özünde fitne, kaos ve şiddeti barındıran, *masum siviller üzerinden tarzı siyaset icra*

¹ Coştu, Yakup, *Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme Din İlişkisi*, Ankara 2003, 71-74.

² Falk, *Küreselleşme ve Din*, 84-85.

³ Helvacı, Nevzat, *Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları (Silanma, Savaş, Terör, İşkence)*, Ankara, 2002, 412.

⁴ Bayraktar, *Küreselleştirme ve Küreselleşme*, 140.

⁵ Turner, 142.

⁶ Falk, 92.

etmeye yani terörizme izin vermemiş, hiç bir şart altında bunu meşru kılmamıştır¹.

Bilindiği üzere din, bir yönüyle yapılan eyleme meşruluk verme işlevine de sahiptir. Yahut ta yapılan la-dini (dini olmayan) bir eylem, din kisvesi altında rahatça sunulabilir. Çünkü burada esas amaç, asıl niyeti kamufler etmek olmaktadır. Çünkü insani bir fiil eğer toplum tarafından kabul görmüyorsa; a) ya devrin en geçerli konjoktürü ile meşrulaştırılır, b) ya da akileştirilerek bahaneler üretilir. Her ikisinde de asıl amaç gizlenmektedir. Binaenaleyh insanoğlunda içkin bulunan şiddet ve saldırganlık dürtüsü her devrin konjoktürüne göre ortaya çıkmakta ve ona göre biçim almaktadır. Örneğin, devir ekonomiyi veya ideolojiyi popüler kılsaydı terör örgütlerinin birçoğu bu görünümde ortaya çıkacaktır.

Çıkarlarına hizmet ettiği sürece din her kesimin istismarına açıktır. Terör bugün kutsal olanı sadece bir paravan olarak kullanmaktadır. Aynı şekilde bunu dine karşı saldırıda ve karalamada malzeme olarak kullananlarda dine aynı şekilde davranmaktadırlar. Bu davranış şekilleri, *islamophobia* veya din düşmanlığından kaynaklanan fiillerdir. Bunun için bizce bu iki taraf ve anlayış arasında herhangi bir fark yoktur. Biri dini, yaptığı şiddete alet etmekte, diğer ise bunu fırsat bilip o dini ve o dine inananları karalamakta, aşağılamakta, psikolojik baskı yapmakta hatta şiddet uygulamaktadırlar. Bu çerçevede terörist bir grup sırf Müslüman veya sırf Hıristiyan diye o dini tümünden hiçe sayıp kötülenin bir manası yoktur. Unutulmamalıdır ki her iki durumdan da rant sağlayan ve fayda görenler bu durumunun devam etmesini sağlayacaklardır.

Bu çerçevede terör olgusu, tarih anlayışından yoksun dinsel ve siyasal soyutlamalarla, genelleyici veya indirgemeci efsanelerle ilişkilendirildiği zaman yanlış değerlendirmelere yol açacaktır². Küreselleşme sürecinde İslam'a ve Müslümanlara karşı içeride ve dışarıda adeta modern bir *cadı avı* başlatılmıştır³. Bu av geçmişten daha boş dayanaklara dayanmakta, daha fazla şiddet içererek bu kez dünya sathında kendini göstermektedir. Zaten amaç *üzüm yemek değil bağcıyı dövmek* olunca bin bir türlü bahane üretilebilir.

Bu durum kimi Müslümanlarca şiddetli tepkiye sebep olmaktadır. Kimileri eğitim seferberliği ile karşılık vererek, kimi hoşgörü ve sükûnet çağrısı yapmakta, kimi İslam'da bu tür şeylerin olmadığı ve İslam'ın imajını düzeltmeye çalışmak gibi farklı türden tepkilerle vermektedirler. Her nasıl tepki verilirse verilsin ama özellikle de şiddet yüklü bir tepki verildiği vakit, bu Batı tarafından, İslam'ın terör dini Müslümanların da terörist olduklarını kanıtlamak için kullanılır. Her halükarda onlar Müslüman'ı potansiyel terörist olarak görmekten vazgeçmeyeceklerdir. Her durumda da ister içerden ister dışarıdan kaynaklansın, Müslüman kişi yoğun psikolojik baskılarla zorla terörün içine çekilmektedir. Bunu böyle bilen ve şiddete maruz kalan kimi Müslümanlar ise "*zaten öyle biliyorlar o halde öyle olalım*" demektedirler. Batı ise bu durumun sonucunda tepkisini ortaya koyan Müslüman'a karşı, "*bakın dememiş miydik,*

¹ Salur, Hüseyin, *Küresel Çağda Din ve Terörizm*, Konya, 2009.

² Said, Edward, *İslam ve Batı Yetersiz Bayraklardır*, İstanbul, 2001, 145.

³ Özbudun, Sibel, *Modern Dünyadaki Cadı Avı*, Ankara, 2001a, 14-19. & Demirel, Temel, *Terörist mi Dediniz? Küreselleşme ve Terör*, Ankara, 2001, 32-33; Gündüz, Şinasi, *Dinsel Şiddet: Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık*, Samsun, 2002, 42; Cangızbay, Kadir, *Globalleşirme Terörü*, Ankara, 2003, 103.

bütün bunlar terörist diye” demek için fırsatı hiç kaçırmamaktadırlar. Bütün bunlara rağmen, terörizmin İslam’ın özüne terstir ve terör davranışı meşru sayılmamaktadır.

Kendisini Müslüman addeden şiddet yanlısı bir grup veya kişinin teröre başvurma gerekçelerini açıklamamız oldukça zordur. Ancak empati kurarak ve ihtimaller öne sürerek olguyu belki anlayabiliriz. Fiilleri din tarafından kesinlikle yasaklanmış olan terör ve terörizm davranışlarına kendisini Müslüman addeden bir kimsenin başvurma gerekçesinin olası ihtimalleri şunlardır. a) Terör yeni konsept içinde zaten savaş biçimi olarak kabul edilmiştir. O halde meşru müdafaa yapılmaktadır. b) Kast edilen masum sivillerin kaybı ise, karşı taraf Müslümanlardan katbekat fazla masum kişi katletmektedir. c) Karşı taraf kadar ekonomik ve teknolojik üstünlükleri olmadığından dolayı bu savaşı asimetrik olarak yürütmektedirler. Terörizm, burada orantısız süren savaşları dengede tutan savaşma aracıdır. d) İslam coğrafyasının birçok kaynakları, zenginlikleri ve özgürlüğü Batı dünyası tarafından ipotek altına alınmıştır. Bu yerlerin birçok bölgesinde çatışmalar sürmekte ve Müslümanlar haksız yere katledilmektedir. Adına ne dersiniz deyin Müslümanlar sadece karşılık vermektedirler. Çoğu zaman ekonomik ve siyasal gibi nedenlerden beslenen bu tepkilerini din ile de temellendirerek meşruluk sağlamaktadırlar. Yani terörizm olarak adlandırılmış bu tepkilerini, insani bulmakta ve meşru müdafaa olarak değerlendirmektedirler. e) Cihad çağrısı yapmalarının nedeni kendilerine kamuoyu yaratmak ve taraftar bulmak içindir. Herkese duyurulan bu çağrı, kamuoyunda desteklerini artırmak ve haklı olduklarını göstermek içindir. Bu aynı zamanda en güzel reklâm aracıdır. f) İslam dünyasına zaten üçüncü dünya vatandaşı gözüyle bakılmakta, değersiz ve fakir görülmekte, böylelikle canlarını, mallarını, namuslarını ve vatanlarını koruyamamakta ve zillet altında yaşamaktadırlar. Şu halde bu tür kaos ve şiddet ortamında yaşayan Müslümanlar arasında “*anamlı bir şekilde yaşayamıyorsak anlamlı bir şekilde ölüyoruz*” anlayışı doğmakta ve yaygınlaşmaktadır. g) Böylelikle kimi zaman da direndikleri düşmandan daha farklı davranmamaları gerektiği hatta onlarda daha zalimane olunmalı anlayışı da az da olsa yavaş yavaş yerleşmektedir.

Esasen yukarıda sayılan maddeler tamamen düşünme amaçlı faraziyelerdir. Görüleceği üzere bu maddeleri sayarken haklı gibi görünebilirler. Ancak daha önemli bir mevzu ortaya çıkmaktadır. O da bu tür kıyasların yanlış olduğu, çünkü “onlar yapıyor diye biz de yapalım” dediği vakit hem karşı tarafın kıyas ve ölçütlerini kullanılmış olacak hem de karşı tarafın yaptığı haksızlığı siz de yapacaksınız. Bu bir açmazdır. Oysa Müslüman kendi dininin iç dinamiklerinden hareket etmeli başkasından değil, haklılığını kendi kaynağından almalıdır, başkası yapıyor diye değil. Bu çerçevede İslam’ın lanetlediği bir fiili Müslüman’ın yapması bu durumu değiştirmez yani dine bir hanel gelmez. Öte taraftan bu tür fiilleri Müslüman âleminin hepsine genellediğimiz zaman, bu fiilleri icra edenlerin azınlıkta kalacağı görülecektir. Yine bundan dolayı tüm İslam âlemini ve İslam dinini sorumlu tutmak gibi genelleme yapılması ise açık bir islamophobia davranışıdır.

Esasen küreselleşme sürecinde asıl tehlikeli olan terörün, dinin içine itilmesi yönünde gelişen anlayışlardır¹. Böylelikle dine ve mütedeyyin insanlara (dindarlara) en büyük kötülük yapılmaktadır. Küreselleşme sürecinde en önemli kavramlarından biri haline gelmiş olan *terörle mücadele* esasen islami hareketlerle mücadele şeklinde cereyan

¹ Cihrihlioğlu, Zafer, *Terör ve Toplum*, İstanbul, 2004, 180.

etmektedir. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İslam ve Müslüman karşıtları ise İslam ve Müslüman âlemi ile mücadele etmektedir.

Bu aynı zamanda İslam dünyasının yekpare olmadığını da kanıtıdır. Çünkü Kahire müftüsünün verdiği fetva TC Diyanet İşleri Başkanlığını, Diyanetin verdiği fetva Tahran'ın dini liderlerini ve halklarını bağlamamaktadır. Esasen artan kitle iletişim alanlarından özellikle de internet üzerinden sanal cemaatler oluşmakta bu çerçevede ferdin topluma bağı kopmaktadır.

Terörizmi, şiddet ve baskıyla uygulayarak ezeceğini düşünenler genelde yanılmışlardır. Terörizm hastalığın belirtisidir, kendisi değil. Terör bir sonuçtur, neden değildir. Bu çerçevede onunla mücadele ederken arka planını da görmek lazım gelir. Bu çerçevede terörizmi anlamak veya kavramın üzerinde ittifaka varılması onu ortadan kaldırmayacaktır. Çünkü terörizmle mücadele ağırlıklı olarak sonuç üzerine yapılmakta ve daha etkili olan uzun vadeli yatırımı gerektiren nedenler üzerinde pek de durulmamaktadır. Kısaca bir olayın daha başlarına 5N'i (Ne, Nerede, Ne Zaman, Neden, Nasıl) üzerinde fazlaca durulmadan ve araştırılmadan, 1K (Kim) üzerinde oyalanılmamalıdır. Yani olgunun 5N+1K sıralaması önemlidir. Dikkat edilirse bir olay olduğunda sadece kim yaptığı üzerinde durulur.

11 Eylül 2001'den sonra Ladin ve Bush'un açıklamaları (*ya bizdensiniz ya da onlardan, biz iyi (ilahi) onlar kötü (şeytan), iyinin ve kötünün savaşı, dünya artık eskisi gibi olmayacak* tarzı söylemlerin paralellik göstermesi tesadüfi değildir. Görüldüğü gibi bu bakış açısını taşıyanlar genellikle aynı retoriji kullanmaktadırlar. Bütün bu çabalar, yapılacak fillere meşruiyyet zemini hazırlamak içindir. Etzioni'den nakleden Cihirlioğlu'na göre, ABD 1982 yılında Reagan'ın ağzından SSCB'yi *Şeytan İmparatorluğu* ilan etmişti. Aynı şekilde başkan Bush da 11 Eylül olayından sonra Ortadoğu ki bazı ülkeleri *şeytani ülkeler* (evildoers) şeklinde tanımlamıştı. Bu iki terimde İncil'de geçmekte ve yoğun dinsel içerik taşımaktadır. Acaba her iki başkanında aynı retorikle ve dinsel terimler kullanarak düşmanlarını tanımlamaları tesadüfi midir?¹ Bu çerçevede her nedense iyinin kötüye karşı mücadelesinde öldürülen hep sıradan ve masum insanlar olmuştur². Kahramanlar canavara dönüşürken canavarlar da ansızın kahraman oluverirler. Bu yeni bir şey değildir. Alman bilim adamı *Werner Von Braun*, Hitlerin Londra'ya karşı kullandığı V-2 bombardıman uçaklarını icat ettiği için kötüydü ama yeteneklerini ABD'nin hizmetine sununca birden iyi oluverdi. Stalin II. Dünya Savaşında iyiydi, fakat savaş bitip *şer imparatorluğunun* lideri haline gelince kötü oldu. Ladin, Afganistan'da komünizme karşı savaşırken özgürlük savaşçılarının önde geleniydi. Başkan Regan bu kahramanları, *ablaki açıdan ağızlar kadar kutsal* ilan ettiğinde baba Bush başkan yardımcısıydı. Hollywood yapımcıları Rambo tarzı filmler çekerken de aynı fikirdeydiler. Oğul Bush döneminde ise kötünün kötüsü oldular³. Hollywood filmlerinde kötü adam daha düne kadar Ivan'ken bugün Muhammet, Mustafa, Ahmet gibi Müslüman isimler olmaktadır. Tarık Ali'ye⁴ göre, "...Bilmek gerekir ki,

¹ Cihirlioğlu, 177; Chomsky, Noam, *İmparatorluğa Karşı Durmak*, İstanbul 2003, 107, 111.

² Galeano, Eduardo, *Şeytan ve Meleğin Dansı*, Ankara 2001, 280.

³ Galeano, 281.

⁴ Ali, Tarık, *Fundamentalistler Çatışması*, İstanbul 2002.

fundamentalizm İslam'a özgü değildir, dinsel fundamentalizmin yanında din dışı fundamentalizmler vardır ve tarihe baktığımızda Yahudi ve Hıristiyan fundamentalizmi çok daha kan dökücü ve zalimdir". Yüzyıllar boyu, kan akıtan bütün dini savaşlar ateşli duygulardan ve *biz-onlar, iyi-kötü, beyaz-siyah* gibi basit karşıtlıklardan doğmuştur¹. 11 Eylül Sonrasını hatırlayacak olursak Başkan Bush, bunun iyi ve kötünün savaşı olduğunu söylüyordu. *Bizimlesiniz ya da bize karşısınız*. Ama bu tam da Bin Ladin'in söylediği şey değil miydi?² Örneğin, kimin için İlahi Adalet ya da Sürekli Özgürlük? Amerika'nın bu savaşı, Amerika'daki şaibeli terör saldırısına karşı mı yoksa genel olarak teröre-terörizme karşı mı olduğu hususunda çok ciddi şüphelerimiz vardır.

Bu çerçevede elbette ki *dünya artık eskisi gibi olmayacaktı*. Savaşlar, açlık ve hastalıklar, etnik ve dini çatışmalar, istikrarsızlıklar, kargaşa ve kaos, yaratılan bu gerilimli ortamlarda muhtemelen artacaktır. Bu belirsizlik içerisinde çok net olan bir şey var, o da artık dünyada demokrasi, insan hak ve özgürlüklerinin daralacağı gerçeğidir. Bu bağlamda "ya güvenlik ya da özgürlük" ikileminden güvenliğin öne çıkması kuvvetle muhtemel bir gelişme olacaktır³. Bunun iki sakıncası vardır. *İlki* zaten terörizmin amacı, insan hak ve özgürlüklerini rafa kaldırmaktır. Bir *diğeri* ise devletler totaliter, faşist, diktatöryel ya da askeri yönetimlere kayabilmektedir. Bu bağlamda dünya neredeyse olağan üstü hal veya sıkıyönetimle yönetilme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

11 Eylül ve ondan sonra gelen saldırılardan sonra (İspanya, İngiltere, Mısır, Türkiye), Batı dünyası başta olmak üzere birçok devlet kendi iç hukukunda özgürlükleri kısıtlama yönüne gitmiştir. Bunda ötürü bütün bir toplumu hapishaneye çevirmenin anlamı yoktur. Terör fobisiyle dünyayı yaşanmaz hale getirmeye de kimsenin hakkı yoktur. Böyle devam ederse baskıcı rejimler doğacak, demokrasiyi yıkacak ya da bir süre askaya alacaktır. Şu halde korkutulmuş dünyamızda savunma ve güvenlik için akıl almaz harcamalar yapılıyor. Oysa nedenler üzerinde durulsa, daha adil ve insani yönde atılacak adımlar terörü engelleyecek, terörü besleyen sosyal ve siyasal ortamın düzeltilmesi de terörü azaltır. Terör eylemlerinden ziyade yöneticilerin toplulukları söylemleriyle gemesi, kasıtlı olarak ortaya atılan *güvenlik mi özgürlük mü* ikilemine sokulmuştur insanlar.

Siyasal iktidarlar, terörizmi önleme gayesiyle kendileri teröre başvurdukları hallerde, terör daha da şiddetlenmektedir. Bu çerçevede çıkarılan baskı yasaları ve anayasal özgürlüklerin kısıtlanması, derde deva olmaktan uzaktır⁴. Binaenaleyh kanuna ve hukuka riayet etmeden (o zamanda mücadele ettiğiniz şeyden farkınız kalmaz) terörle mücadeleyi herkes yürütebilir. Önemli olan ise kanuna, hukuka, insan hak ve özgürlüğüne riayet ederek bu mücadeleyi her alanda verebilmektir.

Bu çerçevede artan anti-emperyalizm, anti sömürgecilik, hızla globalleşen dünyada daha da yaygınlaşan zengin-fakir uçurumuna tepki, artan sağlık ve çevre sorunları, hızla gelişen ve değişen teknoloji ve toplumlar karşısında artan kimlik

¹ Eco, Umberto, *Tarih İki Uçlu Bir Kılıçtır*, Ankara 2001, 319.

² Fisk, Robert, *Bush ve Bin Ladin'in Söylemi Aynı*, 2001, 349.

³ Sever, Metin, *Şiddet ile Demokrasi Arasındaki Dünya*, İstanbul 2001, 67-68.

⁴ Ankaş, Aydın, *Psiko-Sosyal Yöntemle Saldırganlık ve Terör*, Ankara 2002, 47.

bunalımları, eğitim yoksunluğu, yoksulluk, eşitsizlik, adaletsizlik ve toplumsal buhranlar gibi daha sayacağımız pek çok neden veya nedenlerden ötürü fundamentalist söylemler güçlü bir şekilde artmakta ve radikalleşmektedir. Yaşadığımız dünyada Batı'nın karşısında baskın ve rakip ideoloji olmadığından, yine batı tarafından öteki seçilen İslam bu fonksiyonu icra etmeye yöneltilmiştir.

Esasen terörizmle suçlanan şebekelere karşı İslamcı militanlar, batılılaşma ve küreselleşmenin kusursuz ürünleridir¹. Yani Allah adına kutsal savaşa zemin hazırlayan şey, ABD'nin Ortadoğu'daki kıyılarıdır². Sadece Ortadoğu değil, nerdeyse dünyanın birçok yerinde geçmişten günümüze yürüttüğü şiddet yüklü merhametsiz politikalarında aranmalıdır³. Esasen durumun böyle olması tasvip edilecek değildir. Nitekim masum sivillerin öldürülmesi Kur'an'da özellikle yasaklanmış olan bir fiildir. Kur'an'da tek bir masum insanın öldürülmesi tüm insanlığın öldürülmesiyle aynı anlama gelir⁴. Nitekim her terör eylemi suçlu suçsuz ayrımı yapmadığından ahlak dışı bir eylemdir. İnsan haklarını hiçe sayan bir insanlık trajedisidir. Bu nedenle de kabul edilemez. Hiçbir şekilde haklaştırılmaz. Ancak bu eylemi insanlık suçu kabul edip diğer yandan sivil ve masum insanların yok olmasına yol açan bir şekilde savaşla cevap vermek de aynı şekilde kabul edilemez bir eylemdir⁵.

ABD'nin Afganistan ve Irak'ı bombalaması ve işgali, salt 11 Eylül Saldırıları'nın intikamını almak için değildir. ABD'nin açtığı savaş, elbette politik ve ekonomik hedefler olmaksızın ortaya çıkmazdı⁶. Umberto Eco, Amerikan işgali ve bu konudaki çifte standarda dikkat çekerek "acaba Bahama adalarını da bombalar mıydık" demekte, sırf Usame Bin Ladin ile ilişkisi var diye Irak ve Afganistan'ın işgalinin gerçekçi olmadığını onunla iş yapmamış neredeyse hiçbir ülke kalmadığı, parasının Bahama ve İsveç bankalarında olduğu için buraların neden bombalanmadığı ya da işgal edilmediğini sormaktadır⁷. Nitekim kendi çılgınlıklarını meşrulaştırmak için düşmana ihtiyaç duyanlar, sadece dinsel fanatikler değildir. Silah endüstrileri ve bunları tekelinde bulunduran, başta ABD olmak üzere Batı'nın devasa silah sanayisi de varlığını meşrulaştırmak için düşmana ihtiyaç duyarlar⁸.

Kısaca toplamak gerekirse İslam dininde terör ve terörizm bir amaç, gaye, hedef değildir aksine tedhişçilik şiddetle yasaklanan bir davranıştır. Ancak meşru müdafaa da terörizm değildir. Bu çerçevede Müslüman halklara vurulan terörizm yaftası tamamen Batı uydurmasıdır. Burada asıl amaç yeni dünya düzeni çerçevesinde

¹ Roy, *Küreselleşen İslam*, 182.

² Galeano, 283; Esposito, 187.

³ Jameson, Fredric, *Saldırının Tobumları, Amerikanın Sol'a Yönelik Katliamlarında Aranmalıdır*, İstanbul 2001, 282-283.

⁴ Ahmed, Ekber, *Hayatını İslam'ın İmajını Onarmaya Çalışmakla Geçirdim; Hepsi Boşuna mıydı?*, İstanbul 2001, 167.

⁵ Yılmaz, Aytekin, *İkinci Küreselleşme Dalgası*, Ankara 2004, 352.

⁶ Demirel, 157.

⁷ Eco, Umberto, *Bahama Adalarını da Bombalar mıydık?*, İstanbul 2001a, 182.

⁸ Galeano, 280.

ötekini yaratmaktır. Bilhassa kendi saldırılarını meşru göstermek için İslam dünyası Batılı dünyanın öteki'si olmuştur, bu düşmanı yaratan da Batı nezdinde ABD'dir.

Esasen bugün İslam coğrafyasındaki Müslüman halklar terörün kaynağı değil terörün mağdurlarıdır. Son ve önemli bir noktaya temas edecek olursak, İslam dünyası aydınları istedikleri kadar *"bizde terör yok... bizim dinimiz terörizmi yasaklamıştır... İslam barış dinidir..."* gibi mantıklı, tarihsel ve ilmi açıklamada bulunsun veyahut da ispatlasın bunun karşı taraf (ABD-Batı) için bir önemi yoktur. Çünkü gaye *üzüm yemek değil bağcıyı dövmektir*. Dolayısıyla buradaki amaç kurt-kuzu hikâyesinin aynısıdır.

E. Sonuç ve Öneriler

Günümüz dünyasında düşük maliyetli, yüksek etkide bir savaş stratejisi olarak ortaya çıkmış olan terörizme, gruplardan devletlere kadar her kesimce başvurulabilmektedir. Bu çerçevede biz terörizmi, *masum insanlar üzerinden şiddeti bilfiil kullanarak tarzı siyaset gütmek* olarak tanımlıyoruz.

"Yeryüzünde masum bir kimsiyi öldüren tüm insanlığı öldürmüş gibidir", İslam anlayışından hareketle, masum birini katletmeyi hiçbir dava, hiçbir ideoloji hiçbir amaç ve hiçbir inanç meşru gösteremez, haklılaştırılmaz. Sadece bu İslami düstur göz önüne alındığında bile İslam dininin terör durumuna ve terörizme ne kadar uzak olduğu görülecektir. Buradan hareketle terörist sıfatı taşıyan Müslüman öncelikle İslam'a ve Müslümanlara zarar vermiş olacaktır. Dolayısıyla genelde dünyanın özelde ise Batı dünyasının bunu bahane ederek İslam'a ve Müslümanlara saldırılarını önlemek gerekir. İslamcı terörist, dinci terör, İslami terör gibi yanlış anlamlarda ve yanlış olarak kullanılan bu kavramlar, en kısa zamanda tekrar ele alınarak revize edilmeli, daha doğru bir şekilde açıklanmalıdır.

Terörizm yaşadığımız dünyada bir fonksiyon icra etmektedir. Nitekim terörizm insandan ve sistemden kopuk değil, bizzat sistem içidir. Bu bağlamda terörizm endüstrisinden fayda sağlayanlar ve onun bitmesini istemeyenler var olacaktır. En açık ifadeyle, merkez ülkelerin (gelişmiş) çevre ülkeleri (az gelişmiş) sömürme ve kendilerine bağımlı tutmak için zaman zaman strateji değişikliğine gitmişlerdir. Merkez ülkeler bu stratejileri ile kendi haksız fiillerine meşruiyet sağlamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Batı dünyası, kendi çıkarlarını korumak için öncelikle medeniyetlerinin üstün olduğunu dikte ederek her şeyde insanlık için en doğru olanı yaptıklarını savunur. Böylelikle dünyanın birçok yerine müdahale hakkını kendinde bulur. Şimdilerde bu fonksiyonu yerine getiren araç, insan hakları ve demokrasi adına *terörle mücadele, küresel terörle mücadele* özel olarak ise *İslami terör batta İslam ile mücadele* olarak ifade edilebilir.

Soğuk Savaş sonrası Batı dünyası ve ABD, *ötekisiz* ayakta kalamayacağını farkındadır. Bu çerçevede kendilerine düşman yaratma ihtiyacından dolayı *İslamcı Terör* olgusunu meydana getirmişlerdir. İslamcı terör kavramını 11 Eylül 2001 tarihli saldırıdan sonra kasıtlı olarak, özellikle de Batılı politikacı, stratejistler ve medya tarafından kullanılıp yaygınlaştırılmıştır.

Yaşadığımız dünyayı tanımlama iddiası taşıyan küreselleşme süreci her ne kadar bu güne has oluşumlarıyla ortaya çıkmış ise de o Batı tarihinin, sömürgecilğin ve emperyalizmin bir devamı olarak görülebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası küresel

dünyada çok kutuplu bir dünya düzeninin yansımaları ortaya çıkmıştır. Esasen küreselleşme sürecinin her ne kadar nereye varacağı kestirilemezse de bugün onun kendi başına işleyen bağımsız bir süreç olmadığı, ona yön veren, etki eden amillerin varlığı muhakkaktır. Şu halde bu tarz işleyen bir küreselleşme sürecinde, İslam dini ve terörizmin bir arada zikredilmesi tesadüfi değildir. Buradan hareketle *İslami terör* kavramı, bu tarz işleyen küreselleşme sürecinden menfaat umanların beklentilerine uygun olmaktadır. Aslında küreselleşme ile birlikte eşitlik, insan hakları ve demokrasiden çok önce yoksulluk, hastalık, terör gibi insanlığın baş belaları küreselleşmiştir.

Küreselleşme, bir taraftan homojenleşmeyi içerirken diğer taraftan yerelleşmeyi kapsayarak birbirine zıt iki fonksiyonu içinde barındırmaktadır. Bugün Soğuk Savaş dönemi gibi dünya iki kutuplu değil çok kutupludur. Çok kutuplu bir dünya düzeninin ise nereye doğru yol aldığı belirsizdir ve dengeler yerine henüz yeterince oturmamıştır. Bu çerçevede *ulus devlet* ile *küresel sermaye* arasında ciddi mücadeleler yaşanmaktadır.

Küreselleşme sürecine paralel ortaya çıkan küresel terör tehdidi nedeniyle birçok ülke başta kendi uluslarını olmak üzere başka ulusları *güvenlik-özgürlük* ikilemine sokmakta hatta kasıtlı olarak gerginlik yaratmaktadır. Nasıl ki demokrasi, demokrasiyi yıkma özgürlüğünü kapsamıyor veya ülkeyi bölme hürriyetini içermiyor ise *terörle mücadele* de insan hak ve özgürlüklerini rafa kaldırmamalıdır. Nitekim terörizmin amacı da özgürlüklerin kalkması, korku, endişe ve kaosun hâkim olmasıdır. Terörle mücadelenin olmazsa olmaz şartı; a) Bir kere terörizm, sadece silahlı mücadele ile değil, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda da mücadele edilmesi gereken bir olgudur. b) Terörle mücadelede esas olan yasallık ve hukukiliktir. Bu çerçevede verilen mücadele ile insan hak ve özgürlükleri korunmuş olmakla birlikte terörist taktik ve hedefler reddedilir ve terörist ile aynı kefeye girilmesi engellenilir. Bu çerçevede hem terörle mücadele edilir hem de ülkenin meşru müdafa hakkı kullanılmış olur.

Öte yandan küreselleşme süreci, haklı olanın güçlü olduğu bir devir değil, güçlü olanın haklı olduğu devir olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslar arası arenada yaygınlaşan çifte standartlar, halkların küçük görülmesi, ekonomik ve sosyal eşitsizliğin yaygınlaşması ve derinleşmesi insanları düşündürmekte ve öfkeli bir duruma sokmaktadır. Dolayısıyla küresel dünyada, eskiye nazaran daha ciddi sosyal adalet mücadelesi öngörülebilir. Çünkü dünyada inanılmaz derecede eşitsizlik ve adaletsizlikler yaygınlaşmış durumdadır. Bir taraf lüks içinde ve güvenli bir şekilde yaşarken diğer taraf açlık, susuzluk, hastalık ve yaşam savaşı vermektedir. Kitle iletişim araçlarının da artmasıyla dünyadaki büyük bir çoğunluk eskiye nazaran bütün bu olan biteni izlemekte, kızgınlık duymakta ve her an patlamaya hazır bomba gibi beklemektedir.

Çalışmamız esnasında, dinlerin özlerinde şiddet barındırmadığı ve bu yüzden dinlerin esasen şiddete kaynaklık etmediğini, şiddetin insani bir fil olarak meşruiyetini her yerden alabileceği kanaati gelişti. Aslında dinler, çatışma ve şiddeti körüklemekten ziyade uyum ve bütünleşmeye vurgu yaparlar. Özeldense, İslam dini bir barış ve hoşgörü dinidir.

Aynı zamanda İslam dünyası yekpare bir bütün değildir. Bundan dolayı farklı Müslüman kesimlerin yaptıkları yanlışların tüm İslam âlemine ve İslam'a ve tüm

Müslümanlara mal edilemeyeceği kanaatindeyiz. Dini kendine has çerçevesi içinde değerlendirmek gerektiği, bu bağlamda ona yorumda bulunan ve o dine inananların yaptıkları hata veya yanlışları dinin kendisine mal etmenin doğru olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Dini din olarak değerlendirmek lazım ona yorumda bulunan ve o dine inananların yaptıkları hata veya yanlışları dine mal etmenin faydası yoktur. Bu o dine zarar vermemelidir. Müslümanlar da bu konulara dikkat etmeli başkalarının oyununa gelmemelidir. Şu halde terörist sıfatı taşıyan Müslüman, İslam dünyasının ve Türkiye'nin zararındadır

Din insana bir hayat tarzı sunar. Şu halde din, insanın dünyayı anlamlandırma ve ona göre yaşamasına yardım eder. Bu çerçevede insan kendi fiillerini meşrulaştıracak bir dayanağı her zaman arar ve bulur. Din bir insanın fiillerini kolaylıkla meşruiyet zeminine çekmesine yardımcı olabilecek güçtedir. Din insanın doğru veya yanlış fiillerine, yine insani yorumlar çerçevesinde meşruiyet sağlayan en önemli dayanaktır. Dinsel görünümlü birçok şiddet hareketinin temelinde etnik, ideolojik ve ekonomik sebepler yatmaktadır. Dolayısıyla Müslüman âlemindeki birçok şiddet hareketi İslami olmaktan çok etnik, siyasi, ekonomik ve antiemperyalisttir.

Bu bağlamda İslam dini terör üretir anlayışının çözümlenmesini üç şekilde yapabiliriz.

a) İslam dini insanda var olan şiddet ve saldırganlık dürtüsünü inkâr etmez onu ehlileştirme veya iyiliğe kanalize etmek için kullanmak ister. Bu insanın fitratına (doğasına) aykırı bir durum olmayıp gayet doğal ve makuldür. Esasen bu sebepten ötürü İslam dininin şiddet dini olduğunu söylemek öncelikle insani güdüleri inkâr anlamı gelir. Sonra bu yaklaşımın propagandist ve sübjektif niteliğini ortaya çıkarır. Dolayısıyla insanı bir bütün olarak ele alan İslam, beşerin neleri yapıp neleri yapmayacağını bildiğinden yap-yapma (öldürmeyeceksin... zina etmeyeceksin... kul hakkı yemeyeceksin... fitne çıkarmayacaksın... doğru sözlü olacaksın... iyilik ve ihsanda bulunacak, yardım edeceksin... düşüneceksin...) tarzında sistem getirmiştir. Bu çerçevede eğer kıyaslama yapacak olursak Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin, hem teoride hem de pratikte İslam dininden daha fazla şiddet içerdiği görülecektir. Esasen o dinin mensuplarınca işlenmiş fiilleri cımbızla seçip dinin kendisini itham etmemek gerekir.

b) Eğer birinci maddeyi elersek (İslam'ın şiddete kaynaklık ettiği, dinin kendisinde şiddet barındırdığı) ikinci olarak önümüze sürülen İslam dinine mensup kişilerin fiilleridir, yani Müslüman kimsenin bu tarz eylemlerini nasıl açıklayabiceğimizdir. Konumuz gereği aşağı yukarı şunu öğrendik. İslam dünyası yekpare değildir. Müslümanlar arası farklı düşünüş ve uygulama biçimleri vardır. Ancak Müslüman kişi bu farklı yorumlardan dolayı şiddet hareketine girmez. Salt radikal anlayış dahi bunun için yeterli değildir. Müslüman dünyada görülen ya da Müslümanların kanıştığı şiddet eylemlerinin temelinde sosyal, siyasal, tarihsel, kültürel ve ekonomik pek çok sebep bulunmaktadır. Bunun göstergesi ise sıkça yapılan cihad çağrısına tüm Müslümanların iştirak etmediğini, bütün Müslümanlar aynı inanca bağlandıkları halde aynı davranışları sergilemedikleridir. Şu halde aşırı genelleme ve indirgemeci durum olan bu tutumlara itibar edilmemelidir.

Kısaca insani bir güdü olan şiddet ve saldırganlık, diğer sosyal şartlarında oluşmasıyla kendini her şekil altında ortaya çıkarabilmektedir. Bu eleştiri yapanlar, terör davranışlarının kendi dini mensupları tarafından gerçekleştirildiğinde, bunu

Hıristiyan terörizmi olarak mı adlandırmakta? yoksa işin içine insani faktörlerin girmesinden dolayı bağımsız bir olay olarak mı değerlendirilmektedir?

c) Yine konumuz içerisinde belirttiğimiz üzere küresel dönemde şiddet hareketlerinin İslam coğrafyasında yaygınlaşması, genellikle bu bölgelerin stratejik önem ve doğal zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İslam, bu yeni dönemde Batının öteki (düşman) ihtiyacını karşılamaktadır. Kanaatimizce İslam dünyasından gelen terör tehditleri bu anlamda Batı dünyasının çıkarlarına hizmet etmektedir.

Nihayetinde bugünün teröristi geçmişten farklı olarak küreselleşmenin verdiği tüm imkânlardan en iyi şekilde yararlanmaktadır. Tepkilerini terörizm stratejisiyle ortaya koyan bu kimseler geçmişten farklı olarak bugün çifte standartları açıkça görüyorlar. Dolayısıyla düşmanlarını iyi tanıyorlar, teknolojiyi kullanabiliyorlar ve birbirlerinden bağımsız hareket edebiliyorlar. Esasen düşündürücü olan, bu kimselerin birçoğu batılı eğitim sisteminden geçmiş iyi eğitilmiş insanlar olmalarıdır. Esasen savaşlarda sivil kayıp göze alınabilir bir durumdur. *Ancak sivil kayıp, askeri kaybı katbekat aşyorsa bu ya soykırım ya katliam ya da terörizmdir.* Öte yandan, terörizmle mücadelede, teröristlerce benimsenen ve kullanılan yöntem ve taktikler benimsenip kullanılabilir ve aynı şekilde misillemede bulunuluyor, hukukun dışına çıkılıyorsa bunun da bir çeşit terörizm olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed, Ekber, "Hayatımı İslam'ın İmajını Onarmaya Çalışmakla Geçirdim; Hepsi Boşuna Mıydı?", Der.: Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Ali, Tanık, *Fundamentalistler Çatışması*, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul 2002, Everest Yay.

Alperen, Abdullah, "Türkiye'de İslami Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler Üzerine Bir Araştırma", Kayseri 2000, *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9.

Ankay, Aydın, *Psiko-Sosyal Yönüyle Saldırganlık ve Terör*, Ankara 2002, Turhan Kitabevi.

Amin, Samir, *Avrûpa Merkezçilik*, Çev.: Mehmet Sert, Ankara 1993, Ayrıntı Yay.

Başkaya, Fikret, *Kavram Sözlüğü & Söylem ve Gerçek*, Ankara 2005, Özgür Üniversite Yay.

Bayraktar, Mehmed, "Küreselleştirme ve Küreselleşme", Ankara 2003, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17.

Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev.: Ali Coşkun, İstanbul 1993, İnsan Yay.

Berger, Peter L., "Sekülerizmin Gerilemesi", Haz.: Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanyor*, İstanbul 2002, Ufuk Kitapları.

Cangızbay, Kadir, *Globalleştirme Terörü*, Ankara 2003, Odak Yay.

Chomsky, Noam, "Amerikanında Bombalanması Lazım", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör II; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Chomsky, Noam, *İmparatorluğa Karşı Durmak*, Çev: Nuri Ersoy, İstanbul 2003, Aram Yay.

Cirhinlioğlu, Zafer, *Terör ve Toplum*, İstanbul 2004, Gündoğan Yay.

Coşar, Fatma Mansur, *Din Savaşları*, İstanbul 2000, Büke Yay.

Coştu, Yakup, "Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme Din İlişkisi", Ankara 2003, *İslamiyat*, Cilt: 6, Sayı: 2.

Demirer, Temel, "Terörist mi Dediniz? Küreselleşme ve Terör", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Dökmeciyan, Hrair R., *Arap Dünyasında Köketencilik*, Çev.: Muhammed Karahanoğlu, İstanbul 1992, İlke Yay.

Dursunoğlu, Alptekin, *Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu*, İstanbul 2005, Anka Yay.

Eco, Umberto, "Bahama Adalarını da Bombalar mıydık?", Der.: Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Eco, Umberto, "Tarih İki Uçlu Bir Kılıçtır", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör II; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Erkilet, Alev, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Ankara 2004, Hece Yay.

Esposito, John L., *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*, Çev.: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, İstanbul 2003, Oğlak Yay.

Falk, Richard, *Küreselleşme ve Din*, Çev.: H. Tuncay Başoğlu, İstanbul 2003, Küre Yay.

Fisk, Robert, "ABD'ye Kim İnanır", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Fisk, Robert, "Bush ve Bin Ladin'in Söylemi Aynı", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Fisk, Robert, "ABD İçin Savaşmamız İsteniyor", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Galeano, Eduardo, "Şeytan ve Meleğin Dansı", Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev.: Osman Akinhay, İstanbul 2000, Alfa Yay.

Gündüz, Şinasi, *Dinsel Şiddet: Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hristiyanlık*, Samsun 2002, Etüt Yay.

Güngör, Erol, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul 1989, Ötüken Neşriyat.

Helvacı, Nevzat, “Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları (Silahlanma, Savaş, Terör, İşkence)”, Editör: Yasemin Özdek; *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara 2002, (TODAİE) Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Heywood, Andrew, *Siyaset*, Çev.: Bekir Berat Özipek & Bican Şahin & Mete Yıldız & Zeynep Kopuzlu & Bahattin Seçilmişoğlu & Atilla Yayla, Editör: Buğra Kalkan, Ankara 2006, Liberte Yay.

Jameson, Fredric, “Saldırının Tobumları, Amerikanın Sol'a Yönelik Toplu Katliamlarında Aranmalıdır”, Der.: Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Kirman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul 2004, Rağbet Yay.

Koçdemir, Kadir, *Küreselleşme*, İstanbul 2002, Ötüken Yay.

Luckmann, Thomas, *Görünmeyen Din / Modern Toplumda Din Problemi*, Çev.: Ali Coşkun, Fuat Aydın, İstanbul 2003, Rağbet Yay.

Özbudun, Sibel, “Modern Dünyadaki Cadı Avı”, Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Özbudun, Sibel, “Uygarlıklar/Dinler Çatışması mı?”, Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş*, Ankara 2001, Ütopya Yay.

Özdek, Yasemin, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, Editör: Yasemin Özdek, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara 2002, TODAİE Yay.

Özkan, A. Rafet, *Kyamet Tarikatları ve Yeni Dini Hareketler*, İstanbul 2006, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Pilger, John, *Peki ya “Değersiz Kurbanlar”lar*, Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş*, Ankara 2001, Ütopya Yayınevi.

Roy, Arundhti, “Lütfen Savaşı Durdurun”, Der.: Mehmet Ali Civelek, *Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara 2001, Ütopya Yayınevi.

Roy, Oliver, *Siyasal İslamın İflası*, Çev.: Cüneyt Akalın, İstanbul 1995.

Roy, Oliver, *Küreselleşen İslam*, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul 2003, Metis Yay.

Salur, Hüseyin, *Küresel Çağda Din ve Terörizm*, Konya 2009, Çizgi Kitabevi.

Said, Edward, “İslam ve Batı Yetersiz Bayraklardır”, Der.: Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Said, Edward, “Kuşkuculuğun Zorunluluğu, Tepkiler ve Geriye İz Sürme”, Der.: Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Sarıbay, Ali Yaşar, “Küreselleşme, Potsmodern Uluslaşma ve İslam”, Der.: E. Fuat Keyman & Ali Yaşar Sarıbay; *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara 1998, Vadi Yay.

Sever, Metin, “Şiddet ile Demokrasi Arasındaki Dünya”, Der.: Metin Sever, Ebru Kılıç, *Düşmanımı Arayan Savaş*, İstanbul 2001, Everest Yay.

Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç*, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul 1991, Metis Yay.

Soros, George, *Amerikan Üstünlüğünün Hayali*, Çev.: Doğan Selçuk Öztürk, İstanbul 2005, Truva Yay.

Thompson, Ian, *Odaktaki Sosyoloji-Din Sosyolojisine Giriş*, Çev.: Bekir Zakir Çoban, İstanbul 2004, Birey Yayıncılık.

Thurrow, Lester C., *Kapitalizmin Geleceği*, Çev.: M: Küpüşoğlu, İstanbul 1997, Sabah Kitapları.

Turner, Bryan S., *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*, Çev.: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul 2002, Anka Yay.

Usta, Niyazi, "Küreselleşme ve Din", *Dini Araştırmalar*, Ankara 2003, Cilt: 6, Sayı: 17.

Uşak, Cemal, *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, İstanbul 2003, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yay. 5. Abant Toplantısı.

Volkan, Vamık D., *Körü Körüne İnanç (Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri)*, Çev.: Özgür Karaçam, İstanbul 2005, Okuyanıs Yay.

Wallerstein, Immanuel, *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul 2004, Metis Yay.

Watt, W. Montgomery, *İslami Hareketler ve Modernlik*, Çev.: Turan Koç, İstanbul 1997, İz Yayıncılık.

Yılmaz, Aytekin, *İkinci Küreselleşme Dalgası*, Ankara 2004, Vadi Yay.